

Mutne granice između hiponimije i meronimije

ABSTRACT: Pišković Tatjana, *Fuzzy boundaries between hyponymy and meronymy*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 29. Poznań 2025. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 83–98. ISSN 2084-3011.

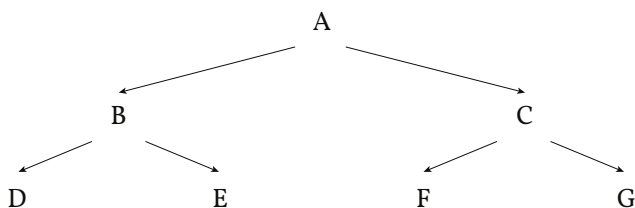
Lexical hierarchies are based on the relation between a superordinate lexeme that has a broader, more general meaning and its subordinate lexemes that have narrower, more specific meanings. In the lexical hierarchy, a relation of *domination*, which is vertical and established between members located at different levels of the hierarchy, is recognized, as well as a relation of *differentiation*, which is horizontal and established between members located at the same level of the hierarchy. Lexemes from lower levels represent a type or a part of what their superordinate lexemes denote, so two basic types of lexical hierarchies are distinguished: *hyponymy* is based on the relation between a genus and a species, while *meronymy* is based on the relation between a whole and a part. In this article, we will focus on lexical hierarchies for which it is difficult to determine whether they illustrate hyponymic or meronymic relations, revealing the hybrid relation that arises from their blending.

KEYWORDS: lexical hierarchy; hyponymy; meronymy; collective nouns; uncountable nouns; Croatian language

1. Uvod

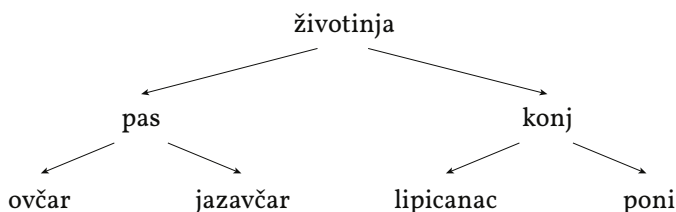
Leksičke hijerarhije sazdane su od skupine leksema čiji se značenjski odnosi mogu prikazati stablastim dijagramom koji ilustrira odnose značenjske podređenosti i nadređenosti među leksemima upisanima na mjesto čvorova u tom dijagramu (Cruse, 2000, 180; 2006, 94). Drugim riječima, oblikovanje leksičkih hijerarhija proizlazi iz opažanja odnosa između nadređenih (superordiniranih) leksema koji imaju šire, općenitije značenje i njima podređenih (subordiniranih) leksema koji imaju uže, specifičnije značenje. Na slici 1 shematski je prikaz tipične leksičke hijerarhije (Cruse, 2000, 180). U njoj se prepoznaju dva temeljna odnosa. *Odnos dominacije* vertikalni je odnos koji se uspostavlja između članova smještenih na različitim razinama hijerarhije. Uočava se između članova A i B, A i C, B i D, B i E, C i F te C i G. *Odnos diferencijacije* horizontalni je odnos između članova smještenih na istoj razini hijerarhije. U takvu su odnosu članovi B i C, D i E te F i G.

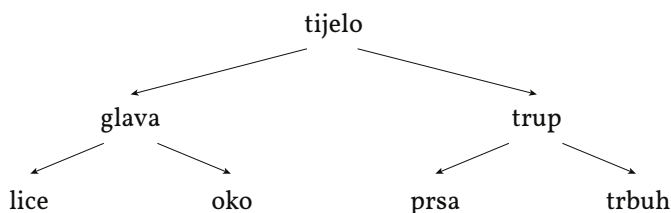
Slika 1. Struktura leksičke hijerarhije.

Leksemi s nižih razina hijerarhije najčešće predstavljaju vrstu ili dio onoga što označavaju njima nadređeni leksemi, na temelju čega se razlikuju dvije osnovne vrste leksičkih hijerarhija. Prva se temelji na odnosu između vrste i roda i zove se *hiponimija* (npr. *jazavčar je vrsta psa, pas je vrsta životinje*); ilustrirana je primjerom na slici 2. Druga proizlazi iz odnosa cjeline i dijela i zove se *meronimija* (npr. *oko je dio glave, glava je dio tijela*); ilustrirana je primjerom na slici 3.

Postoje mnoge rubne podvrste hiponimije i meronimije koje prelaze okvire naizgled čvrsto definiranih hijerarhija; postoje i kvazihiponimija i kvazimeronimija koje iznevjeravaju neke od temeljnih uvjeta za

Slika 2. Segment hiponimijske hijerarhije.

Slika 3. Segment meronimijske hijerarhije.

uspostavljanje paradigmatičkih leksičko-semantičkih odnosa. Svi ti odnosi mogli bi biti tema rada o granicama u leksičkoj semantici. No u ovom ćemo se radu baviti leksičkim hijerarhijama za koje je teško utvrditi ilustriraju li hiponimijske ili meronimijske odnose (npr. je li suknja dio ili vrsta odjeće; je li krevet dio ili vrsta namještaja; je li plahta dio ili vrsta posteljine) i zapitati se treba li dvjema kanonskim vrstama leksičkih hijerarhija pridružiti treći, hibridni odnos koji proizlazi iz njihova prožimanja.

2. Hiponimija

Glavnina čovjekova znanja o značenju riječi materinskog jezika zasniiva se na hiponimijskim odnosima (Lyons, 1977, 293). Primjerice upitamo li govornika hrvatskog jezika što je zubatac, reći će da je to riba; jednako tako reći će da je slavuj ptica, da je hrast drvo, da je jabuka voće, da je tramvaj vozilo itd. U svim tim slučajevima govornik je naveo hiperonim

riječi kao prvi korak u objašnjenju njezina leksičkog značenja. Upravo je smještanje riječi u hiponimijsku hijerarhiju intuitivan početak usvajanja njezina značenja i siguran način njezina pohranjivanja u mentalni leksikon. To je temeljno, a često i jedino govornikovo znanje o leksičkom značenju riječi materinskog jezika (npr. mnogi govornici hrvatskog jezika znaju samo da je zubatac vrsta ribe ili da je rovac vrsta kukca i ništa drugo, ali neće reći da ne znaju što te riječi znače). Hijerarhijska organizacija leksičkih jedinica u našem umu omogućava nam da njihovo značenje prepoznamo po mjestu koje zauzimaju u tako ustrojenu sustavu.¹ Da jedinke i entitete izvanjezičnog svijeta ne razvrstavamo u hiponimijske hijerarhije, ne bismo ih mogli jezično kodirati ni artikulirati; da leksički sustav nije hijerarhijski organiziran u našem umu, ne bismo mogli njime ovladati.² Zato je hiponimija iznimno važan alat za mentalno usustavljivanje leksika (Cruse, 2000, 179–180; Mikołajczak-Matyja, 2015, 1–3; Erdeljac, Sekulić Sović, 2018, 25–27).

Budući da hiponimija ima ključnu ulogu u našem poimanju leksičkog značenja riječi, jedno je od osnovnih ustrojbenih načela semantičke sastavnice našega mentalnog leksikona. Način na koji ljudi usvajaju, poimaju i artikuliraju značenje riječi materinskog jezika utjecao je i na leksikografsku praksu, pa hiponimija ima ključnu ulogu u oblikovanju rječničkih definicija leksičkog značenja u općim rječnicima i osnovni je leksikografov alat za sastavljanje toga najvažnijeg, najkreativnijeg i najzahtjevnijeg dijela rječničkog članka.

Hiponimijska definicija započinje navođenjem hiperonima riječi čije se značenje definira. Taj je leksikografski uzus zasnovan na načelu

1 Osim hiponimije za hijerarhijsko organiziranje mentalnog leksikona veoma je važna i meronimija. Njome ćemo se baviti u sljedećem odjeljku. Valja naglasiti da se Lyons (1977, 301) nije usuđivao uopćavati pretpostavke o strukturi leksičkog sustava, pa je bio oprezan i kad je govorio o njegovoj hijerarhijskoj organizaciji ističući da se ona zasad ne može rezolutno potvrditi čak ni u dobro istraženim europskim jezicima. Svejedno, priznaje da je u istraživanim jezicima neprijeporno dokazana hijerarhijska organizacija leksika u kojoj važnu ulogu imaju hiponimija i kvazihiponimija.

2 Erdeljac i Sekulić Sović (2018, 25) ističu da leksički odnosi „hiponimije i hiperonimije, odnosno hijerarhijski odnosi podređenosti i nadređenosti među pojmovima i kategorijama proizlaze iz ljudske potrebe za usustavljivanjem vlastitoga izvanjezičnog iskustva“ te da su „način organiziranja ljudskog znanja“.

definitio fiat per genus proximum et differentiam specificam, odnosno na identificiranju roda (lat. *genus*) i razlike (lat. *differentia*): referent riječi koja se definira najprije se smješta u rod istovrsnih referenata, što podrazumijeva navođenje hiperonima (npr. *limunada je piće*), a potom se nabrajaju obilježja po kojima se taj referent razlikuje od svih drugih članova istog roda (npr. *bezalkoholno, osvježavajuće, od limunova soka*). Navodimo nekoliko primjera hiponimijski oblikovanih definicija u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (2004; dalje: Anić).

čovjek	najrazvijenije živo biće na Zemlji
životinja	svaki živi organizam , osim čovjeka, koji pripada životinjskom carstvu, drugom odjelu organskog svijeta na Zemlji prema biljkama [<i>jednostanične životinje; višestanične životinje</i>]
biljka	organizam koji uz čovjeka i životinje tvori živi svijet; hrani se, diše, giba, raste i razmnožava [<i>industrijska biljka; ukrasna biljka</i>]
pas	domaća životinja <i>Canis canis, Canis familiaris</i> [<i>lovački pas; ovčarski pas; pas litalica; policijski pas</i>]
drvo	dugogodišnja biljka s deblom i korijenom; stablo
letjelica	vozilo koje leti [<i>svemirska letjelica</i>]
limunada	osvježavajuće bezalkoholno piće od limunova soka
gitara	žičano trzalačko glazbalo ob. sa 6 žica [<i>klasična gitara; električna gitara</i>]
ogrlica	ženski nakit koji se nosi oko vrata
šah	igra na 64 crno-bijela polja i s dva put po šesnaest bijelih i crnih figura
ljubav	snažan osjećaj naklonosti, strastvene privrženosti, duhovna i/ili spolna privlačnost jednog bića prema drugome [<i>ljubav na prvi pogled; nesretna ljubav</i>]
Finska	država u sjevernoj Europi s izlazom na Baltičko more
kauč	široka ležaljka s niskim naslonom, ob. kombinacija za sjedenje i spavanje; počivaljka
polica	vodoravno učvršćena daska na zidu ili ormaru za smještaj raznih stvari
suknja	jednodijelni ženski odjevni predmet koji pokriva dio tijela od struka nadalje

U svakoj je definiciji podebljanim slovima istaknut hiperonim, pa se ostatak definicije može smatrati opisom značenjskih razlika između definirana leksema i drugih leksema koji imaju isti hiperonim. Primjerice drvo je biljka jednako kao i kupus, ali drvo je dugogodišnja biljka s deblom i korijenom, a kupus je dvogodišnja zeljasta biljka koja se upotrebljava kao povrće; gitara i flauta vrste su glazbala, ali je gitara trzalačko, a flauta puhaće glazbalo. Osim u formuliranju definicijâ leksičkog značenja hiponimija se uočava i u zoni egzemplifikacije: primjeri navedeni u uglatim zagradama uvijek su kvazihiponimi natukničkog leksema (npr. ŽIVOTINJA > *jednostanične životinje*, *višestanične životinje*; BILJKA > *industrijska biljka*, *ukrasna biljka*; PAS > *lovački pas*, *ovčarski pas*, *pas litalica*, *policijski pas*; LETJELICA > *svemirska letjelica*; GITARA > *klasična gitara*, *električna gitara*).

Definicije leksičkog značenja posljednjih triju leksema s popisa primjerâ usporedit ćemo s definicijama triju njihovih kohiponima (*krevet*, *ormar*, *hlače*) da bismo istaknuli dvoje: prvo, da se definicija može oblikovati i meronimijskim postupkom; drugo, da granica između hiponimije i meronimije nije uvijek jasna.

krevet	dio pokućstva koji služi za ležanje, spavanje
ormar	dio pokućstva s vratima u kojem se drži rublje, odjeća i sl.
hlače	dio odjeće koji od pasa pokriva noge

Imenice *krevet*, *ormar* i *hlače* definiraju se meronimijski, odnosno kao dio većeg skupa raznovrsnih predmeta, što ovjerava prvu tvrdnju iz prethodne rečenice. Međutim kohiponimi tih imenica (*kauč*, *polica*, *suknja*) u istome se, Anićevu, rječniku definiraju hiponimijski, odnosno kao vrsta predmeta unutar većeg razreda predmeta slične funkcije, što ilustrira drugu tvrdnju iz prethodne rečenice. Obje tvrdnje prizivaju prelazak na opis meronimije i njezine uloge u leksikografskoj praksi.

3. Meronimija

Do 1950-ih meronimija nije privlačila jednaku istraživačku pažnju kao hiponimija iako obje generiraju leksičke hijerarhije (Cruse, 1979, 29; Green, Bean, Myaeng, 2002, viii; Pribbenow, 2002, 36–37), a neki semantičari i u novije vrijeme dvoje oko statusa meronimije kao semantičkog odnosa usporediva s antonimijom, sinonimijom i hiponimijom (Handke, 1995, 90; Murphy, 2003, 230). Međutim i meronimija je – kao i hiponimija – važno ustrojbeno načelo značenjske sastavnice našega mentalnog leksikona i važan alat za oblikovanje rječničkih definicija leksičkog značenja. Stoga su hiponimija i meronimija fundamentalni značenjski odnosi koji strukturiraju leksik prirodnih jezika (Cruse, 1979, 29; Kay, Allan, 2015, 32) i koji nam omogućuju da uredimo i hijerarhijski organiziramo svoj mentalni leksikon (Winston, Chaffin, Herrmann, 1987, 418). Ispostavilo se da djeca mogu procesirati meronimijske odnose prije nego one taksonimijske (Pribbenow, 2002, 37). Trogodišnja djeca raspolažu meronimijskim znanjem i uključuju ga u verbalnu komunikaciju te s godinama sve više i više rabe partonimijske odnose za opis različitih predmeta (Litowitz, Novy, 1984; Pribbenow, 2002, 37). Znanje o odnosu dijela i cjeline ima iznimno važnu ulogu u kogniciji odraslih govornika te je uz znanje o odnosu roda i vrste najvažniji alat za hijerarhijsko organiziranje općega ljudskog znanja, a bitno utječe i na vizualnu percepciju (Pribbenow, 2002). Osim toga meronimija je uz hiponimiju osnovna leksikografska strategija za oblikovanje rječničkih definicija leksičkog značenja riječi. Štoviše, to su jedina dva načina definiranja leksičkog značenja hrvatskih imenica u općim rječnicima: ili je riječ o vrsti ili o dijelu onoga što označava nadređena imenica oko koje se gradi definicija. U prethodnom smo odjeljku ukazali na presudnu ulogu hiponimije u oblikovanju rječničkih definicija; sada ćemo opisati kako meronimija participira u tom procesu.

Smith (1985) ističe da je imenica *dio* druga najčešća opća imenica u rječničkim definicijama engleskih imenica, pa ćemo – dok čekamo da se istraži je li tako i u hrvatskim rječnicima ili dok sami to ne istražimo – iskoristiti taj podatak za ovjeru goleme uloge meronimijskih odnosa u općim rječnicima. Tipična meronimijski oblikovana definicija počinje jednim od općih leksičkih meronima (npr. *dio*, *komad*, *član*, *pripadnik* i sl.); njemu se potom pridružuje nesročni modifikator u genitivu koji

označava cjelinu te se naposljetku nabrajaju osnovna svojstva po kojima se referent definirane riječi razlikuje od svojih komeronima. Ilustrirat ćemo taj postupak rječničkim definicijama leksičkog značenja nekih meronima u Anićeve rječniku (2004).³

glava	1. a. dio tijela čovjeka i viših životinja koji sadrži mozak, usta i osjetilne organe b. gornji dio neke strukture ili organa [<i>glava gušterače</i>] 2. taj dio tijela kao sjedište uma, razuma, pameti [<i>pametna glava; šuplja glava</i>] 5. komad nekog prehrambenog proizvoda u obliku kupe ili lopte [<i>glava zelja; glava šećera</i>] 9. dio knjige ili nekog teksta; poglavlje
prsa	1. prednji dio tijela od vrata do trbuha, dio tijela u kojem su srca i pluća 3. <i>meton.</i> dio odjeće koji pokriva prsa
stopalo	1. donji dio ljudske noge kojim se oslanja na zemlju 2. taj dio tijela suhozemnih kralježnjaka
temelj	1. donji dio građevine koji prenosi opterećenja na tlo
zid	1. uspravni dio zgrade na kojem leži krovnište ili koji pregrađuje unutrašnji prostor
monitor	2. b. dio kompjuterske tehnologije i opreme, služi za prikaz podataka
centimetar	1. stoti dio metra
jutro	1. prvi dio dana, vrijeme od početka svitanja do podneva
poluvrijeme	1. jedan od dva dijela utakmice
stavak	cjelovit dio veće kompozicije
epilog	1. a. zaključni dio književnog djela, završna riječ
sastojak	sastavni dio čega, sastavna čestica, tvar itd.; element koji sačinjava što
član	1. pripadnik neke skupine (obitelji, kluba, stranke) 2. dio paragrafa u zakonima i sličnim tekstovima; članak

3 Detaljan opis uloga različitih meronimijskih odnosa u rječničkim definicijama značenja hrvatskih imenica v. u Dukarić, 2020.

Dok su definicije imenica koje u meronimijskim odnosima zauzimaju mjesto meronima – meronimijske, definicije su imenica koje u tim odnosima funkcioniraju kao holonimi – holonimijske, pa u njima nalazimo ili opće leksičke holonime (npr. *cjelina*, *skup*, *skupina*, *ukupnost*, *sastav*, *osoblje*, *komplet*, *mješavina* i sl.), ili zamjenički pridjev *sav* uz imenicu koja je meronim natukničnoj imenici, ili točan broj jediničnih meronima od kojih se holonim sastoji.

ciklus	1. ukupnost pojava (mehaničkih, fizikalnih, bioloških, kemijskih) koje se ponavljaju po uočljivom ili utvrđenom redu od početnog preko niza međustanja natrag do početnog 2. b. cjelina sastavljena od srodnih elemenata [<i>ciklus predavanja</i>]
tjedan	vrijeme od sedam uzastopnih dana brojeći od ponedjeljka do nedjelje
godina	2. vrijeme od dvanaest mjeseci računajući od nekog određenog dana
ansambl	1. a. umjetnički sastav glumaca ili glazbenika, ob. veći od kvarteta b. umjetničko osoblje kazališta; družina
momčad	sastav, ekipa, tim
garnitura	1. skup pojedinačnih predmeta koji tvore cjelinu [<i>garnitura za čaj; vrtna garnitura</i>] 2. <i>pren.</i> skup ljudi vezanih istim interesima, stavovima, koji obavljaju isti posao i sl. [<i>napustupa druga garnitura</i>]
opus	1. sva djela nekog umjetnika ili znanstvenika gledana kao cjelina [<i>Krležin opus</i>]
zbirka	skupina predmeta koja je okupljena i postoji zajedno (osobito umjetnička djela), posebno ako je to činjeno sustavno; kolekcija [<i>zbirka slika; numizmatička zbirka; zbirka zadataka</i>]
posada	1. momčad , ljudstvo koje upravlja i održava brod, avion i sl.
flota	1. svi ratni , trgovački ili putnički morski ili riječni brodovi kompanije ili države

Iako se čini da su hiponimija i meronimija dvije jasno odijeljene vrste leksičkih hijerarhija, granice među njima katkada su vrlo mutne, čak

i nerazlučive. Već smo na kraju prethodnog odjeljka naveli nekoliko primjera za ilustraciju, a sada nam valja detaljnije elaborirati ambivalentnost nekih leksičkih hijerarhija u hrvatskom jeziku.

4. Hiponimija ili meronimija?

Koliziju dviju kanonskih vrsta leksičkih hijerarhija u 2. smo odjeljku ilustrirali Anićeve definicijama šest leksičkih podređenica iz semantičkih polja ODJEĆA i NAMJEŠTAJ. Pridružujemo im nekoliko primjera iz semantičkih polja RUBLJE i POSTELJINA uspoređujući Anićeve definicije s onima u *Rječniku hrvatskog jezika* (2000; dalje: RHJ) i *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* (2015; dalje: VRH).

hlače	odjevni predmet koji od pasa nogavicama pokriva noge (VRH)
hlače	dio odjeće od cipela do pojasa, koji se oblači uvlačenjem nogu u nogavice (RHJ)
hlače	dio odjeće koji od pasa pokriva noge (Anić)
suknja	jednodijelni ženski odjevni predmet bez nogavica koji pokriva dio tijela od struka nadolje (VRH)
suknja	dio ženske odjeće koji seže od struka nadolje (RHJ)
suknja	jednodijelni ženski odjevni predmet koji pokriva dio tijela od struka nadolje (Anić)
grudnjak	žensko donje rublje za zaštitu i držanje prsa (VRH)
grudnjak	dio ženskog rublja za držanje grudi (RHJ)
grudnjak	dio ženskog rublja za zaštitu i njegu grudi (Anić)
gaće	donje muško i žensko rublje koje se nosi na golome donjem dijelu tijela (VRH)
gaće	donji dio muškog i ženskog rublja koji se navlači na tijelo preko nogu (RHJ)
gaće	donji dio muškog i ženskog rublja (Anić)
krevet	dio namještaja na kojem se leži, spava ili odmara (VRH)
krevet	naprava za ležanje i spavanje (RHJ)
krevet	dio pokućstva koji služi za ležanje, spavanje (Anić)

stol	dio namještaja s radnom površinom ili pločom različita oblika, veličine ili namjene koja stoji na jednoj nozi ili na više nogu (VRH)
stol	komad namještaja različita oblika i namjene koji se sastoji od široke daske na jednoj nozi ili više njih (RHJ)
stol	komad pokućstva s daskom kao radnom i sl. površinom, s jednom ili više nogu (Anić)
ormar	dio namještaja s vratima koji služi za odlaganje odjeće, rublja i sl. (VRH)
ormar	dio namještaja za odlaganje odjeće, rublja i sl. (RHJ)
ormar	dio pokućstva s vratima u kojem se drži rublje, odjeća i sl. (Anić)
jastučnica	navlaka za jastuk (VRH)
jastučnica	jastučna navlaka (RHJ)
jastučnica	navlaka za jastuk (Anić)
plahta	dio posteljine kojim se pokriva krevet ili spavač (VRH)
plahta	dio posteljine kojim se pokriva madrac ili pokriva spavač (RHJ)
plahta	krevetno rublje , komad platna koji pokriva površinu kreveta (Anić)

Očito je da se ista riječ u različitim rječnicima definira i meronimijski i hiponimijski (npr. *hlače* su i dio odjeće i odjevni predmet; *suknja* je i dio ženske odjeće i odjevni predmet; *krevet* je i dio namještaja i naprava za ležanje; *plahta* je i dio posteljine i krevetno rublje). Čak se i različite podređenice iz iste hijerarhije različito definiraju u istom rječniku (npr. u RHJ-u *stol* i *ormar* definiraju se meronimijski, a *krevet* hiponimijski; u Anićevu se rječniku *hlače* definiraju meronimijski, a *suknja* hiponimijski; u VRH-u se *jastučnica* definira hiponimijski, a *plahta* meronimijski). U svim tim primjerima nadređenice su iskazane leksički zbirnim imenicama koje svojim singularnim oblikom izriču neizbrojiv skup neživih referenata (*odjeća*, *rublje*, *posteljina*, *namještaj* ili *pokućstvo*), a njihove podređenice imenicama koje označavaju individualizirane brojive referente (npr. *suknja*, *grudnjak*, *krevet*,

jastučnica).⁴ Članovi tih odnosa mogu se uvrstiti u osnovne dijagnostičke formule za obje vrste leksičkih hijerarhija: *Suknja je vrsta/dio odjeće*, *Grudnjak je vrsta/dio rublja*, *Plahta je vrsta/dio posteljine*, *Krevet je vrsta/dio namještaja*. To se može potvrditi i različitim parafrazama: *Suknja, hlače i ostala odjeća* (hiponimija), *Suknja, hlače i ostali dijelovi/komadi odjeće* (meronimija); *Gaće, grudnjak i ostalo donje rublje* (hiponimija), *Gaće, grudnjak i ostali dijelovi/komadi donjeg rublja* (meronimija); *Krevet, ormar i ostali namještaj* (hiponimija), *Krevet, ormar i ostali dijelovi/komadi namještaja* (meronimija). Budući da su obje vrste hijerarhijskog povezivanja prihvatljive, značenje podređenih članova u općim se rječnicima hrvatskog jezika može definirati i kao vrsta i kao dio onoga što označavaju nadređeni članovi.

Ambivalentnost nekih zbirnih imenica prema vrsti leksičke hijerarhije u kojoj će zauzeti mjesto nadređena člana nije posebnost hrvatskog jezika, nego opće mjesto u mnogim jezicima koji imaju zbirne imenice, a gramatički iskazuju opreku između jednine i množine (Lyons, 1977, 316). Uopće, granica između hiponimije i meronimije manje je jasna u leksičkim odnosima gdje su nadređeni članovi iskazani zbirnim imenicama i označavaju nebrojiv skup neživih entiteta, nego u prototipnim hijerarhijskim odnosima gdje su i nadređeni i podređeni članovi iskazani imenicama koje označavaju individualizirane brojive referente. Stoga leksičke hijerarhije sa zbirnim imenicama kao nadređenim članovima krše jedan je od temeljnih uvjeta za uspostavljanje uzornih paradigmatičkih leksičko-semantičkih odnosa, a to je zahtjev da riječi u takvu odnosu imaju podudarne gramatičke i leksičke kategorije. Iako zbog te subverzivnosti nisu isključene iz razmatranja leksičko-semantičkih odnosa, u mnogim se slučajevima potvrđuje da podosta kompliciraju njihov opis. Opet, bez njih taj opis ne bi bio potpun jer omogućuju otkrivanje hibridnog odnosa koji posreduje između hiponimije i meronimije te ima obilježja obiju tih leksičkih hijerarhija (Lyons, 1977, 315). Mogućnost da se određeni leksičko-semantički odnosi interpretiraju

4. Imenice *hlače* i *gaće* defektivne su imenice iz skupine *Pluralia tantum*, pa se uz njih ne mogu uvrštavati glavni brojevi, nego samo brojevni pridjevi (*dvoje hlače* i *troje gaće*, a ne **dvije hlače* i **tri gaće*). Bez obzira na to referenti tih imenica individualizirani su i mogu se prebrojavati, po čemu se razlikuju od svojih nadređenica koje se ne mogu prebrojavati (**dvije odjeće*, **dvoje odjeće*).

i kao meronimijski i kao hiponimijski ukazuje na to da su meronimija i hiponimija vrlo slične i da s razlogom funkcioniraju kao dvije kanonske vrste leksičkih hijerarhija. Njihovoj srodnosti ide u prilog i tipološko-koligvistička spoznaja da je funkcija riječi *vrsta*, *dio*, *komad*, *član* – koje se pojavljuju kao prototipne podređenice u hiponimijskim i meronimijskim formulama – usporediva s funkcijom imeničkih klasifikatora u klasifikatorskim jezicima (Lyons, 1977, 316; Aikhenvald, 2000, 283–305; Riemer, 2010, 144–146). Naime uz glavu imeničke fraze u tim se jezicima obavezno pojavljuje klasifikator sa značenjem vrste, razreda ili cjeline kojoj ta glava pripada, što znači da klasifikator funkcionira kao hipe-ronim ili holonim imenice uz koju stoji.

Valja naglasiti da ne proizvode sve zbirne imenice obje vrste leksičkih hijerarhija. Zapravo, velika većina morfološki zbirnih imenica pripada isključivo hiponimijskoj hijerarhiji (npr. *voće*, *povrće*, *posuđe*, *oruđe*, *oružje*), a velika većina leksički zbirnih imenica isključivo meronimijskoj hijerarhiji (npr. *vijeće*, *povjerenstvo*, *udruženje*, *vlada*, *zajednica*). Da su hijerarhijski ambivalentne zbirne imenice prilično rijetke i na neki način proizvoljno izlučene iz hrvatskog leksika, potvrđuju imenice *odjeća* i *obuća*. Iako pripadaju vrlo bliskim semantičkim poljima, samo leksičke podređenice imenice *odjeća* mogu biti i hiponimi i meronimi (npr. *Hlače su i vrsta i dio odjeće*), dok imenica *obuća* podnosi samo hiponime (npr. *Čizme su vrsta obuće*, *Sandale su obuće*, *Čizme, sandale i ostala obuće*, a ne **Čizme su dio obuće*, **Sandale su komad obuće*, **Čizme, sandale i ostali dijelovi/komadi obuće*).

5. Zaključak

Antonimija, sinonimija te hiponimija i meronimija kao dvije osnovne vrste leksičkih hijerarhija četiri su kanonska paradigmatiska leksičko-semantička odnosa. U ovome smo radu hiponimiju i meronimiju promatrali kao fundamentalne značenjske odnose koji strukturiraju leksik prirodnih jezika i mentalni leksikon svakoga govornika te kao osnovnu leksikografsku strategiju za definiranje leksičkog značenja hrvatskih imenica. Pritom smo se usredotočili na hijerarhijske odnose koji se mogu tumačiti i kao hiponimije i kao meronimije uočavajući da takvu

ambivalentnost generiraju morfološki i leksički zbirne imenice. Naime prototipne leksičke hijerarhije – kao i svi prototipni paradigmatski leksičko-semantički odnosi uopće – sazđani su od leksema istih gramatičkih kategorija, što znači da svako iznevjeravanje tog zahtjeva neizbježno oblikuje manje tipične odnose koji se prefiksoidom *kvazi-* terminološki razdvajaju od uzorno uspostavljenih odnosa. Stoga su svi spomenuti ambivalentni primjeri leksičkih hijerarhija u ovom radu ilustracija kvazihiponimije i kvazimeronimije, ali i odraz hibridnog odnosa koji ima obilježja obiju leksičkih hijerarhija.

Tomu nakraju dodajemo još jednu potvrdu sive zone između hiponimije i meronimije. Razlog je ponovno broj, točnije leksička kategorija brojivosti više nego gramatička kategorija broja. Naime postoje imenice kojima ništa ne priječi oblikovanje cjelovite paradigme, odnosno mogu imati množinske oblike jer nisu defektivne kao imenice *voće*, *povrće* ili *odjeća*, ali označavaju djelatnosti ili aktivnosti koje se ne prebrojavaju (npr. *atletika*, *matematika*, *kroatistika*, *slikarstvo*, *skladanje*) i zato se obično ne rabe u množini. Za razliku od dosad spominjanih ambivalentnih primjera kojima podjednako odgovaraju i hiponimijska i meronimijska hijerarhija imenice za djelatnosti preferiraju hiponimijske hijerarhije (npr. *atletika je vrsta sporta* i *slikarstvo je vrsta umjetnosti* naspram *atletika je dio sporta* i *slikarstvo je dio umjetnosti*). Međutim u dijagnostičkoj formuli za potvrdu hiponimije više im odgovara hiponim *grana* nego prototipni hiponim *vrsta* (npr. *matematika je grana prirodnih znanosti*, *botanika je grana biologije*, *kroatistika je grana filologije*, *neurologija je grana medicine*, *stočarstvo je grana agronomije*). Budući da je imenica *grana* polisemna i da se u Anićevu rječniku definira i meronimijski ('dio stabla') i hiponimijski ('vrsta djelatnosti'), nije neobično da u leksičkim hijerarhijama može funkcionirati i kao hiponim i kao meronim. Stoga valja zaključiti da i polisemija zamućuje granice između dviju kanonskih vrsta leksičkih hijerarhija i priziva ozbiljna istraživanja hibridne ili čak treće vrste toga paradigmatskoga leksičko-semantičkog odnosa.

Literatura

- Aikhenvald, A. Y. (2000). *Classifiers. A Typology of Noun Classification Devices*. New York: Oxford University Press.
- Anić, V. (2004). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Cruse, D. A. (1979). *On the transitivity of the part-whole relation*. „Journal of Linguistics“, br. 15 (1), str. 29–38. <https://doi.org/10.1017/S0022226700013086>
- Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Cruse, D. A. (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9780748626892>
- Dukarić, P. (2020). *Meronimija u leksikografskim definicijama*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Erdeljac, V., Sekulić Sović, M. (2018). *Uloga predočivosti u leksičko-semantičkoj obradi hiperonimije/hiponimije*. „Suvremena lingvistika“, br. 44 (85), str. 23–39. <https://doi.org/10.22210/suvlin.2018.085.02>
- Green, R., Bean, C. A., Myaeng, S. H. (2002). *Introduction*. U: *The Semantics of Relationships. An Interdisciplinary Perspective*. Ur. R. Green, C. A. Bean i S. H. Myaeng. Dordrecht: Kluwer Academic, str. VII–XVI. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-0073-3>
- Handke, J. (1995). *The Structure of the Lexicon. Human Versus Machine*. Berlin: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110907865>
- Kay, Ch., Allan, K. (2015). *English Historical Semantics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9780748644797>
- Litowitz, B. E., Novy, F. A. (1984). *Expression of the part-whole semantic relation by 3- to 12-year-old children*. „Journal of Child Language“, br. 11 (1), str. 159–178. <https://doi.org/10.1017/S030500090000564X>
- Lyons, J. (1977). *Semantics. Volume I–II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikołajczak-Matyja, N. (2015). *The associative structure of the mental lexicon. Hierarchical semantic relations in the minds of blind and sighted language users*. „Psychology of Language and Communication“, br. 19 (1), str. 1–18. <https://doi.org/10.1515/plc-2015-0001>
- Murphy, M. L. (2003). *Semantic Relations and the Lexicon. Antonymy, Synonymy and other Paradigms*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511486494>
- Pribbenow, S. (2002). *Meronymic relationships. From classical mereology to complex part-whole relations*. U: *The Semantics of Relationships. An Interdisciplinary Perspective*. Ur. R. Green, C. A. Bean, S. H. Myaeng. Dordrecht: Kluwer Academic, str. 35–50. https://doi.org/10.1007/978-94-017-0073-3_3
- Riemer, N. (2010). *Introducing Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808883>
- Rječnik hrvatskog jezika* (= RHJ). (2000). Glavni urednik Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.

- Smith, R. N. (1985). *Conceptual primitives in the English lexicon*. „Paper in Linguistics“, br. 18 (1), str. 99–137. <https://doi.org/10.1080/08351818509389227>
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika (= VRH). (2015). Glavna urednica Ljiljana Jojić. Zagreb: Školska knjiga.
- Winston, M. E., Chaffin, R., Herrmann, D. J. (1987). *A taxonomy of part-whole relations*. „Cognitive Science“, br. 11 (4), str. 417–444. [https://doi.org/10.1016/S0364-0213\(87\)80015-0](https://doi.org/10.1016/S0364-0213(87)80015-0)

- **TATJANA PIŠKOVIĆ** is an associate professor at the Department of Croatian Language and Literature, Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Zagreb, where she teaches morphology, semantics, and gender linguistics. She is the author of the books *Gramatika roda* (2011) and *Uvod u leksičku semantiku hrvatskoga jezika* (2024). She has edited or co-edited eleven books, published around thirty scientific and professional papers, and participated as a speaker in about twenty conferences.